

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 19, Aralık 2018, s. 272-283

Dr. Hüseyin BAŞOL GÜLEÇ

Anayasa Hukukçusu, basolgulec@hotmail.com

Doç. Dr. Selahattin ATEŞ

Siyaset Bilimci, ates.selahattin@gmail.com

A. Shokoor KARIMY

Uluslararası ilişkiler Uzmanı, sukur.karimi@gmail.com

ULUS DEVLET İNŞA VE SÜRDÜRME SÜRECİ VE DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI ALTINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE AFGANİSTAN İSLAM DEVLETİNDE ANAYASAL MERKEZİLEŞME VE YERELLEŞME

Özet

Türkiye ve Afganistan, gelişmişlik düzeyleri farklı olsa da tarihi ve kültürel yapılarıyla benzer özellikler göstermektedir. Özellikle 20. Yüzyılın başında Türkiye’de M. Kemal Atatürk, İran’da Şah Rıza Pehlevi ve Afganistan’da Emanullah Han benzer bir toplum inşa etmek istemişlerdir. Eş zamanlı olarak devlet yapıları kabaca laik, ulus devletler haline getirilmek istenmiş ve bir modernleşme hamlesine sahne olmuşlardır. Bu dönemler boyunca ve her biri farklı rejimlere ulaşan sonraki aşamalarda, devletin merkezi hükümet tercihi en belirgin özelliktir. Zira devrim ve reformların ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Afganistan, Ulus Devlet, Merkezi Yönetim.

CENTRALIZATION AND DECENTRALIZATION PREFERENCES DURING THE NATION STATES BUILDING AND MAINTENANCE PROCESS AND DEMOCRATIZATION EFFORTS UNDER THE TURKISH REPUBLIC AND AFGHANISTAN ISLAMIC STATE’S CONSTITUTIONS

Abstract

Turkey and Afghanistan, even though the development level of different, historical and cultural structures shows similar features. Especially at the beginning

of the 20th century, M. Kemal Atatürk in Turkey, Shah Reza Pahlavi in Iran and Amanullah Khan in Afghanistan have attempted to build a similar community. At the same time these states structures have become roughly secular nation states and have been the scene of a modernization move. Since the revolution and the reforms of the country's most remote corners must be received all over home, during those periods and reaching to different points in the next phase, the State's most prominent feature is the Central Government's preference.

Key Words: Turkey, Afghanistan, Nation State, Centralization.

1- GİRİŞ

Türkiye ve Afganistan'ın Mevlana ve Nasreddin Hoca gibi ortak kültürel değerleri bulunmaktadır. Bu değerler yanı sıra, Türkiye'nin imparatorluk ve büyük devlet geleneğinin aksine Afganistan'ın kısa süreli bir devlet deneyimi vardır. Ancak her iki ülke de ulus devlet inşası ve kültürel devrimleri itibarıyla 1920'li yıllardan itibaren benzer yönelimler yaşamışlardır. Mustafa Kemal Türkiye'sinin Emanullah Khan Afganistan'ını özellikle idari yapılanmalarda desteklediği bu dönemde, siyasi ve idari yönetim yapısında benzer özellikler oluşmasına neden olmuştur. Son tahlil de amaç, modern ve ulus devlet yapılanma ve inşası olduğu gibi, bu amacı gerçekleştirecek güçlü bir merkezi idare tercihi de gözden kaçmamaktadır. Ancak bu tercih, mutlak bir başarı anlamına gelmemektedir. Zira her iktidarın sınırlılıkları olduğu kadar coğrafyanın ve devlet geleneklerinin de ortaya çıkardığı sınırlılıklar bulunmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde devletin kurulmasını açıklayan kuramlardan yola çıkılarak devletin unsurları ile üniter devlet kavramı açıklanacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye'de ve Afganistan'da Ulus-Devlet inşası ve sürdürme çabaları sırasında Anayasalarda Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki paylaşımı ele alınacaktır. Ayrıca, Anayasa süreci içinde meydana gelen gelişmeler ve yenilikler çerçevesinde Türkiye'nin ve Afganistan'ın demokratikleşme süreci, bu dönem içinde ülke içinde ve dışında meydana gelen sosyal olaylarla bağlantılı olarak ele alınacak, bu olayların gerek Anayasalar gerekse kanunlarla yetkilerin merkezileşmesi yada yerelleşmesine etkilerine değinilecektir. Son bölümde ise Türkiye ve Afganistan arasında ulus-devlet inşasında yaşanan benzerlikler ve bu benzerliklerin merkezileşme/yerelleşme tercihlerine etkisi kısaca karşılaştırılacaktır.

Bu çalışma, köklü bir yönetim geleneği bulunan ve merkezi ve yerel yönetim tecrübelerine sahip Türkiye Cumhuriyeti ve yönetim tecrübesinden çok savaş tecrübesine sahip Afganistan İslam Cumhuriyeti arasında ulus devlet inşası sırasında neden merkezi yönetimin tercih edildiği ve bunun optimal ölçekte neden bir yerel yönetim desteği gerektirdiği konusuna demokrasi ve güvenlik açısından bir yaklaşım getirmeyi hedeflemekte ve iki ülkenin merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerini –sayfa kısıtına bağlı sınırlılıklar içerisinde- neden merkezi yönetim yönünde tercihte bulunduğunu karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı ise, ulus devlet inşasının her iki ülkede de neden merkezi yönetimi tercih etmeye sebep olduğu, iki ülkenin yönetim sisteminde ne gibi farklılıklar oluşturduğu ve bu farklılıkların demokratikleşme sürecinde yerellik yönünde ne gibi zorlamalara neden olduğu hususunda tarihsel kurumsalcılık bakış açısından ve nitel araştırma yönteminden (ardışık yaklaşıma) yararlanarak kurama bir uygulama katkısı kazandırmaktır. Bu

TİDSAD

çalışmada temel olarak kullanılan tepkisiz veri analizi yanında, iki mülki idare amirinin Türkiye içinde çeşitli bölgelerde yaptığı görevler sırasındaki deneyimleri ile iki yazarın Afganistan deneyimlerinin birleştirilmesi sonucu elde edilen izlenimlerle de desteklenmiştir.

2- DEVLET SİSTEMLERİ VE ULUS DEVLET

Devlet sistemleri, anayasaları üzerinde karşılaştırmalı analizler yapan Aristo'dan beri (Çam, 1961: 9) ilgi odağıdır. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılmaya başladığı yüz yıl önce dünyada tanınmış 55 devlet bulunmaktaydı (Rotberg, 2003:2). Bugün federal ve ulusal yapıdaki Birleşmiş Milletler üye sayısı 193'e ulaşmıştır (www.un.org, 2015).

Devlet biçimlerinin incelendiğinde, dünyada ne kadar devlet varsa her birinin kendine özgü o kadar sistemi olduğu görülebilir. Genel yapılar itibariyle benzerlik gösterebilir de her biri aslında tamamıyla aynı olmayan farklı yapılara sahiptirler. Basit bir kavram olmak bir yana çok girift ve çeşitli fikri unsurlarından örülü karmaşık bir kavram olan “Devlet, adli siyasal kuruluşun, genel kabul gördüğü üzere üç esaslı öğeyi üzerinde taşıdığı kabul edilmektedir. Bunlar insan topluluğu, insan topluluğunun yerleşik olduğu ülke ve siyasal ile hukuksal örgütlenmedir” (Teziç, 1991:110).

Devlet yapılanmalarına bakıldığında ise esas olarak devletler, federal devletler ve üniter devletler olarak ikiye ayrılabilir. Federal devlet; “kendi içlerinde belli bir özerkliği koruyarak iki veya daha fazla devletin aynı merkezi iktidara tabi olmak suretiyle oluşturduğu bir devlet topluluğudur” (Gözler, 2004:70). Üniter devlet ise tekliğin sembolüdür.

Günümüzde devletlerin çoğu, Fransız ihtilali ile yaygınlaşan ulus devlet biçiminde örgütlenmiştir. Ulus devlette “irksal, tarihsel ve kültürel bakımlardan bir toprağa yerleşme, bir vatana sahip olma” (Teziç, 1991:111 ve Kubalı, 1971:35) söz konusudur ve mümkün olduğu kadar bu açılarından homojen olma iddiasındadır. Ulus-devlet, küresel dünyanın eleştiri oklarına rağmen, modern çağın getirdiği başat, hatta evrensel denebilen ekonomik ve siyasal birim (Çilingir, 2005:49) olarak görülmektedir ve çoğunlukla üniter yapıdadır: “Üniter devlet, merkezden yönetim ilkesine göre örgütlenmiştir. Bu devlet biçimi merkeziliğin yanında, yerinden yönetim ilkesinin uygulanmasına da engel değildir. Yerinden yönetime önem verilen üniter (tekli) devletlerde yerel kuruluşlara yönetsel özerklik tanınmıştır. Basit devlette bu özerklik hiçbir zaman bağımsızlık düzeyine ulaşmaz” (Gözübüyük, 1993:15).

Dar anlamda üniter devlet tanımında yer alan tek ülke, tek ulus ve bunlara bağlı olarak tek bir siyasal ve hukuki örgütlenme biçiminde yer alan üçayaklı birlik ifadesi, temel bir hukuki düzenleme ile anayasa hukuku tarihine girmiştir. Bu, “devletin ülkesi ve ulusuyla birliği ve bölünmezliği” ilkesidir. Bu ilkenin kökeni Fransız devrimi ve Napolyon merkezileşmesinin ürünü olan ulus devlet örgütlenmesidir (Türkiye-Fransa vb). Geniş anlamda ise üniter devletin ölçütü, merkez iktidarın tekliğidir. “Bu anlamda (farklı bölgesel yapılanmalar olsa da İngiltere-İspanya) bütün siyasal karar yetkisi tek bir merkezde toplanmıştır” (Grewe ve Fabri, 1995:282). Devletin unsurlarında teklik; devletin “ülkesinde”, “ulus” unsurunda ve “egemenlikte” tek ve bölünmez bütünlük olarak anlaşılmalıdır. Devletin organlarında teklik ise; “yasama”, “yürütme” ve “yargı” organlarında tekliktir. Üniter devlet, yürütme organının merkezilik derecesine göre “merkezi üniter devlet”, “ademi merkezi üniter devlet” olarak ikiye ayrılır (Gözler, 2004:68).

Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılar tarafından belirlenmekte, dolayısıyla bu ilişkinin doğası, bir toplumun geçmişten getirdiği birikimlerin bir sonucu olarak oluşmaktadır (Parlak 2013). Ulus devlet genel ve yaygın olarak bir merkezi yapılanmanın örneği olarak görülebilir. Zira yerel baronlara ve aristokrasiye karşı, sermayenin oluşturduğu bu devlet modelinde, yerel baronların ve aristokrasinin gücü merkezde toplanan gücün etkisiyle yok edilmiştir.

3- TÜRKİYE VE AFGANİSTANDA ANAYASAL ULUS DEVLET YAPILANMASI VE ULUS DEVLET İNŞA VE SÜRDÜRME SÜRECİNDE MERKEZİ YÖNETİM TERCİHİ

Tarihi boyunca emirlik, mutlak krallık, meşruti krallık, cumhuriyet, demokratik cumhuriyet, İslam devleti gibi deneyimlere sahip Afganistan'da, NATO'nun çabalarına rağmen bile tam bir merkezi otorite tesis edilememiştir. Çok güçlü merkezi yapılanma ile etki alanı üç kıtaya yayılan Büyük Osmanlı Devleti ise yerel özerklikleri yönetimin bir parçası saymıştır. 1808 Senedi İttifakı ve Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte ve Anayasal dönemdeki I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde merkezi otoritenin zayıfladığı görülür. Cumhuriyet dönemi ise ulus devleti kurma ve sürdürme çabalarının merkezi otoriteyle sağlanmaya çalışıldığı bir süreçtir. Afganistan'da merkezi otorite kurulamamasının nedenleri olarak, coğrafi konum, farklı sosyal yapı ve feodal zihniyet olmakla birlikte, asıl sorun uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşayan bu insanların bir "millet" olma bilincine sahip olamayışları olarak (Büyükbaş 2006:99) görülmektedir. Kısaca, Türkiye'nin büyük ölçüde başarılı olduğu ulus devlet kurma gayreti, bir arayış olarak Afganistan için neredeyse yüz yıl sonra ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin ilk Anayasası 1876 Kanun-u Esasi'sidir. Burada meşruti rejim getirilerek Padişah'ın mutlak yetkisi sınırlanır. İl özel idareleri ile belediyeler yerel yönetim olarak belirlenmiştir ama merkezi idare hala güçlüdür. Afganistan da ilk anayasa 1923'te Celalabat'ta kabile reisleri ve devlet adamlarından oluşan 800 kişilik bir büyükler meclisi ile kabul edilen ve Kralın yetkilerini ilk kez sınırlayan "Nizamnamai Asasi Devlet Aliyayi Afganistan" (Gülmurad, 2014:2-3) belgesi olarak görülebilir. Aslında bu 1808 Senedi ittifakına benzetilebilir. 1923 anayasası modern bir yönetim ön görmesine rağmen, mutlak monarşidir, yasama gücünü Kral ve 7 üyeli kabinesine veriyordu (Büyükbaş, 2006:102). İlk Afganistan anayasasında Afganistanın bağımsızlığını kazanmasının ardından dört yıl sonra oluşturulmuştur (Gülmurad 2014.01). Amanullah Han döneminde ondan önceki dönemlerdeki gibi ülke mutlak monarşi ve katı bir merkeziyetçi sistemle yönetiliyordu (Natiqi, 2015). 1919-1929 yılları arasında iktidarda kalan Amanullah Han Afganistan'ın modernleşmesi için Türkiye'den idari ve teknik destek almıştır (Mohammedi, 2014:1602). 1928 ziyareti sonrasında ise Afganistan Türkiye'yi bir "Model Ülke" olarak kabul etmiştir (Mohammedi, 2014:1600).

Devlet yapısının Cumhuriyete doğru evrilmesi ve ulus devlet inşasının ilk somut adımı 1921 tarihli ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da ki "hakimiyet bila kaydü şart milletindir" ifadesidir ve bu kanun aynı zamanda yeni Türk devletinin ilk anayasasıdır. Kurtuluş savaşı sırasında çıkan yasada ülkede birlik ve bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak merkezi yönetim tercihinin etkisi görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı birliği söz konusudur. Buna rağmen, 1921 anayasası "özerk yerel yönetim" kavramına yer veren tek Anayasadır. Afganistan'ın ikinci Anayasası ise taht değişimiyledir. Kabile reisleri ve Aksakallılardan oluşan Büyük Milli Meclisi kralın mutlak gücünü olduğu gibi kabul eden "Usuli Devlet Aliyeyi Afganistan"

TİDSAD

anayasasını hazırlamış ve 1931’de yürürlüğe girmiştir (Osmani vd., 2004:2). Böylece, Nadir Şah Dönemi de yönetsel anlamda mutlak monarşinin devam ettiği bir dönem olmuştur (Büyükbaş, 2006 102). 1964 yılına kadar süren bu dönem, Şah’ın mutlak merkezi gücü temsil ettiği, anayasal mutlak monarşi dönemidir (Osmani vd., 2004: 3).

Türkiye’nin üçüncü Anayasası, 1924 tarihlidir ve 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası, 1961 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. “*Hâkimiyet kayıtsız milletindir*” maddesi korunarak, millet egemenliği ve ulus devleti getirmiştir. Anayasanın 5 nci Maddesi “*yasama yetkisi ve yürütme gücü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde belirir ve toplanır*” demek suretiyle bir güçler birliği sistemi kurulmuştur ve adeta padişahın yerini meclis almıştır. Yerel özerklik kaldırılarak yeni kurulan ulus devletin inşasının merkezi bir tercihle yapıldığı görülmektedir. Sadece yerel yönetimlerin tüzel kişiliklerinin bulunduğu ve yerinden yönetim ilkesine göre idare edileceğinin anayasada belirtilmesi yeterli görülmüştür. Öte yandan Afganistan’da 1933 yılında tahta çıkan Zahir Şah, yeni demokratikleşme programını ilan etmiş 1964’te üçüncü Anayasayı yürürlüğe koymuştur. Devletin şekli “*Meşrutî Krallık*”tır ve 1965 yılında yapılan seçimle meclis oluşturularak monarşik parlamenter sistem oluşturulmuştur (Osmani vd., 2004: 5). Ancak, 1964 anayasası ilerici bir değişiklik getirmemiş, devletin monarşik özelliğini korumuştur (Emini, 1996: 468).

1961 Anayasası 1960 hükümet darbesinden sonra hazırlanan “*özgürlükçü*” ama bu özgürlüğü kullanacak mekanizmaların getirilmediği bir Anayasadır (Can, 2015). Doğrusu Anayasa ile güçler ayrılığı sağlanmış, TBMM egemenlik hakkını kullanan tek organ olmaktan çıkıp Anayasa’da sözü edilen yetkili organlardan biri olmuştur. Böylece merkezi yönetim tercihi, tek kraldan tek meclise ve bu düzenlemeyle de merkezdeki birçok bürokratik yapıya doğru paylaştırılmıştır. 1961 Anayasası 112. maddesi ile idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandırılarak yerel yönetimlere işlevsel bir rol verilmiştir. Afganistan ulus devlet inşasında –her ne kadar bir anayasa olmasa da- Afganistan’a yabancı güçlerin müdahalesi ile imzalanan 2001 yılındaki bir anlaşma çok önemlidir. Afganistan da hem ulus hem de devlet ve toplum inşası, Afganistan’da kurulacak yeni yönetimin esaslarını belirlemek için yapılan görüşmeler neticesinde, Almanya’nın Bonn şehrinde ilgili tarafların katılımıyla Bonn antlaşması imzalanmıştır (Losi, 2004:12). Bonn’da ele alınan sorunların temeli, etnisitiye dayalı grupları ve bu arada peştunları (Karzai) kimin temsil edeceğiydi. “Bonn Süreci” geçiş sürecidir. Tüm yetkileri, etnisitelerin ve klanların gücünü alarak merkezde toplamaktadır. Geçici hükümet, ülkede adil ve özgür seçimlerin yapılması için çalışmalar yürütecektir (Losi, 2004:12). Yapılan konferanslarla Afganistan’da yeni bir siyasi sistem, Birleşmiş Milletlerinde yardımıyla kurulmuştur. Bonn anlaşması gereği kurulan geçici otorite, üç ana fonksiyondan oluşmaktadır (Büyükbaş, 2006:116):

1. *Geçici Yönetim.*
2. *Olağanüstü Büyük Milli Meclis İçin, Özel Bağımsız Komisyon.*
3. *Afgan Yüksek Mahkemesi ve Diğer Mahkemeler.*

Hükümet 19 Haziran 2002 tarihinden itibaren göreve gelirken 09 Ekim 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimiyle yerini yeni Afgan Hükümetine bırakmıştır (Losi, 2004:12).

Türkiye de son Anayasa, 1982 Anayasası olarak da bilinen anayasadır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında askeri yönetimi emriyle Danışma Meclisi tarafından hazırlanmış ve yüzde

91.37 oy aranı ile kabul edilmiştir. Bu anayasası ile; Egemenlik haklarının kullanım yetkileri yasama, yürütme ve yargı arasında paylaştırılırken, yürütme yetkisi ise, aynı zamanda devletin başı olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Yerel yönetimlerin karar organları seçimle işbaşına gelirken, merkezi yönetim, “devlet denen tüzel kişilik içinde karar alma, emir verme ve uygulama yetkisinin merkezde toplanması” olarak tercih edilmiştir. Türkiye’de hem siyasi merkezîyet, hem de idari merkezîyet söz konusudur. Siyasi bakımdan merkezden yönetim, bir ülkede yasama organının ve hükümetin tek olmasını ve siyasi otoritenin tamamen merkezdeki iktidarda toplanmasını ve hukuki birliğin mevcut bulunmasını ifade etmektedir. İdari bakımdan merkezden yönetim ise, kamu otoritesinin merkezleştirilmesini gerektirmektedir. Afganistan’da yasal olarak daha ağır bir siyasi ve idari merkezîyet söz konusudur ama bölgeler fiili olarak etnisiteye ve klanlara dayalı güç sahibidir. Afganistan da ki son Anayasa 11 yıldır yürürlüktedir. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetler ayrılığı ilkesine göre örgütlenmiştir ve yasama ilk defa 2004 Anayasasıyla getirilmiştir. *Afganistan yönetim yapısı üniterdir ve tüm siyasi otorite Kabil’de toplanmıştır.* İl, ilçeler ve Belediyeler yerel yönetim birimleri olarak belirlenmiştir. İl ve ilçelerin politik ve mali kararlarında özerklik öngörülmemiştir. Belediyelere kısmı mali özerklik tanınmaktadır. İllerde çalışan tüm memurlar, Belediyeler dahil Kabil’den yönetilmektedir, il ve ilçe yönetimleri Kabil’deki bakanlıkların illerdeki bir kopyası ve devamı olarak yapılandırılmıştır (Osmani vd., 2004: 95). Kabil dışındaki tüm belediye başkanları da atamayla gelmektedir.

Afganistan Merkezi hükümetinin Yürütme organı, Cumhurbaşkanlığı Ofisi, iki Cumhurbaşkanı yardımcısı, 25 bakandan oluşan Kabine, Baş Savcılık, Bağımsız İdari kuruluşlar, Bağımsız Komisyonlar ve Bağımsız Komitelere ayrılmıştır (Osmani vd., 2004: 92). Afganistan İslam Cumhuriyeti Yönetimi kanunlara uygun olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulmuştur. Yerel yönetim birimi ildir (Büyükbay, 2006:139). Taşradaki bölgesel etnisiteler ve klanların devam eden gücüne rağmen, Anayasada üniter bir devlet örgütlenme yapısına sahip olan Afganistan İslam Cumhuriyetinde, tüm yetkiler merkezde toplanmıştır. Afganistan devletinin yönetim yapısında yerel yönetim birimleri il ve İlçelerdir (2004 Anayasası: 220). İl ve ilçelerin yetki ve sorumlulukları merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Bu birimler yerel yönetim birimleri olarak görülse de uygulamada bağımsız olmayıp, karar alma yetkisine de sahip değillerdir (Losi, 2004:102). Bu çerçevede il ve ilçeler merkezi yönetimin taşra teşkilatları olarak görülmelidir. Yerel yönetim birimleri olarak bilinen ve içişleri bakanlığına bağlı olan iller, 2007 yılında “*Yerel Yönetimler Bağımsız İdaresi*” adı altında bağımsız bir idari yönetim birimi olarak, İçişleri bakanlığından ayrılmıştır. (Osmani vd., 2004. 03). Yerel yönetim birimleri olarak belirlenen; Valilik, Kaymakamlık, İl Belediyesi ve İlçe Belediyeleri, Kabil Belediyesi Hariç, Yerel yönetimler Bağımsız İdaresi’ine bağlıdır. Valiler ve belediye başkanları, yerel yönetimler Bağımsız İdaresi’nin önerisi ve cumhurbaşkanının onayıyla, atamayla görevlendirilmektedir. 2004 Anayasasında il ve ilçe belediye başkanlarının seçimle işbaşına geleceği öngörülmüşse’de günümüze kadar belediye seçimleri gerçekleştirilememiştir. Kabil belediye başkanlığı doğrudan cumhurbaşkanlığına bağlıdır ve başkanı cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır..

Afganistan’da hakim olan sistemi, dünyadaki bir çok, üniter yapıya sahip olan devlet sistemleriyle idari ve mali açıdan karşılaştırıldığında, bu ülkelerin birçoğunun, çok katı siyasi bir merkezîyetçi sisteme sahip olmalarına rağmen, mali ve idari açıdan, ademi merkezîyetçi bir

sisteme sahip oldukları görülmektedir (Losi, 2004: 98). Türkiye’de aynı yönde olmasına rağmen, Afganistan bu iki açıdan da, bir başka ifadeyle hem idari hem de mali açıdan çok merkezîyetçi bir devlet olarak farklı bir konuma sahiptir. İl teşkilatının örgütlenmesi, merkezi yönetim teşkilatının bir minyatürü olarak örgütlenmiştir. Yerinden yönetim birimi (yerel yönetim olarak adlandırılmaktadır) olan ilin başı Vali, düşük rütbeli, (6. rütbeden sonraki) memurları atama yetkisine sahiptir. Beşinci, dördüncü ve üçüncü rütbe memurlar merkezden ilgili bakanlıklar, ikinci ve birinci rütbe memurlar ise doğrudan devlet başkanı tarafından atanmaktadır (Losi, 2004: 9). İlçe teşkilatının örgütlenişi ilgili olduğu ilin örgütlenmesiyle aynıdır. Ama ilde mevcut olan tüm idari birimler ilçelerde olmayabilir. Vali yukarıda belirttiğimiz rütbedeki ilçe memurlarını tayin ve azletme yetkisine sahiptir. Kaymakam ve Hakimler Cumhurbaşkanlığı tarafından atanmaktadır. İl Belediyelerinin teşkilatı ve personel sayısı, merkezden, Yerel Yönetimler Bağımsız İdaresi tarafından belirlenmektedir. İl Belediyelerine merkezden atanan memurlar için Valinin onayı gerekmektedir. Belediyelerin gelirleri merkeze gönderilmemektedir, elde edilen gelirler kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır (Losi, 2004: 10). Belediyelerin bütçelerini kendileri belirlemede, belirlenen bütçe ile ilgili Valinin onay alındıktan sonra merkeze Yerel Yönetimler Bağımsız İdaresine onaylanmak üzere sunulmaktadır (Osmani vd., 2004: 04). Hükümet, merkezîyetçiliğin ilkelerini muhafaza ederken, ulusun gelişimine halkın katılım oranını artırmak ve ekonomik, sosyal, kültürel çalışmaları hızlandırmak ve ilerletmek için bazı yetkileri kanunlar çerçevesinde yerel yönetim birimlerine aktarma düşüncesindedir (Büyükbaş, 2006:144). Bu amaçla, 2004 anayasasına göre; her ilde bir il Meclisi, ilçede ilçe Meclisi ve köylerde de bir köy Meclisi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak, merkezi hükümetin bu yetkileri her zaman daraltma, artırma ve yönlendirme yetkisi vardır.

Türkiye’deki son duruma bakıldığında, merkezi idarenin taşra teşkilatı ve yetki genişliği ilkesindeki büyük erozyonlara karşın yerel yönetimlerde ve bu arada il coğrafi sınırlarını kapsayan büyükşehirlerde muazzam bir yetki, görev ve sorumluluk artışına tanık olunmakta olduğunu görürüz. 1982 Anayasası “*idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esasına dayanır*” (123. m. hükmü ile) kamu hizmetlerinin etkinliği ve vatandaşın tercihleri açısından yerinden yönetimi merkezi yönetimden ayırmıştır. Yerinden yönetim sisteminin yer yönünden uygulanması -*müşterek ihtiyaçların karşılanması zorunluluğuna dayalı*- bu sistemin en eski uygulama biçimidir. Türkiye’de yetki genişliği ilkesi, il yönetimlerine tanınmaktadır. 1982 Anayasasının 126. maddesinde “*illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır*” ilkesini benimsemektedir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 1. maddesi uyarınca, iller ilçelere, ilçeler de bucaklara bölünmektedir. Aynı kanunun 3. maddesinde illerin “*yetki genişliği*” esasına dayandığı ifade edildikten sonra, il genel idare teşkilatının il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenleneceği ifade edilmektedir.

Türkiye’de ki yerel yönetimlerin genel özelliklerini ise ilgili anayasa maddesini esas alarak (md.127) şöyle belirtebiliriz: “*Türkiye’de yerel yönetimler; İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köylerdir. Yerel üniteler, kamu tüzel kişiliğine sahip anayasal kuruluşlardır. Seçimle meydana gelen karar ve yürütme organlarına sahiptirler*”. Yerel yönetimlerin denetimi esas itibarıyla yargı yolu ile diğer alanlardaki denetimin ise idari vesayet yolu ile gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. 1982 anayasasının 127. Maddesinde 1961 anayasasından farklı olarak, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde bir yönetsel vesayet yetkisi bulunduğu açıkça

TİDSAD

yazılıdır. 1961 Anayasası'nın yerel yönetimlerin genel karar organlarının seçimle geleceği ilkesine karşılık, 1982 Anayasası getirdiği bu esasa sadece genel değil, bu hükme göre İl Daimi Encümeni, Belediye Encümeni gibi karar ve müzakere organlarının seçimle geleceği prensibini koymuştur. Yerel yönetimler merkezi idare ile olan bağ ve ilişkilerinde idari vesayetini getirdiği sınırlamalar dışında idari ve mali özerklikten yararlanırlar. Yine 1982 Anayasası'nın 127. maddesinin 3. fıkrası, kanunla yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilme imkanı sağlanmıştır. Mahalli idare kuruluşları, Bakanlar Kurulu'nun izni ile aralarında birlikler kurabilirler. Mahalli idare kuruluşlarının görevleri yasa ile belirlenir. Yerel yönetimlerin asli görevi kendi sınırları içindeki halkın müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bunun içinde, Anayasa'da özel gelir kaynaklarına, hizmetleri yürütecek personel ve örgüte sahip olmaları öngörülmektedir. Tüm yerleşim merkezleri için kanunla özel yönetim biçimleri getirilebilir. Yerel yönetimlere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlamak anayasal bir zorunluluktur (Nadaroğlu ve Keleş, 1991:27-28).

1960 yılında % 32 olan toplam nüfus içindeki kentli nüfusun oranı, 1980 yılında % 44'e, 2010 yılında % 77'e ulaşmıştır. Kentsel nüfus artışının çoğu büyük kentlerde gerçekleşmiştir. Türkiye'de küçük ve orta ölçekli kentlerde nüfus artışı sınırlı iken, büyük kentlerin nüfusu katlanarak artmıştır. 1970 yılında nüfusu 3 milyon olan İstanbul'un günümüzdeki nüfusu 12 milyona ulaşmıştır. Benzer biçimde, 1970 yılında Ankara 2 milyon, İzmir 1,4 milyon nüfusa sahip iken, 2012 yılında Ankara 5 milyona, İzmir ise 4 milyona yaklaşmıştır (tuik.gov.tr., 04.04.2013). Son otuz yıllık dönemde, Türkiye'nin kentsel nüfusu 34,3 milyon kişi artmıştır. Türkiye'de kentsel nüfusun payı 1980 ile 2012 arasında 29 puan yükselmiştir (World Bank, 2013:7). Bu durum büyük kentlere yönelik özel yönetim biçimlerini zorunlu kılmaktadır. 1982 Anayasası'nın 127. Maddesinde yer alan; “büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir” şeklindeki hüküm, büyük kentlerde farklı yönetim biçimlerinin kurulması için gereken hukuki zemini sağlamıştır. 1984 yılında çıkarılan 195 sayılı KHK büyükşehir belediyeleri konusunda Cumhuriyet tarihindeki ilk hukuki düzenlemedir. Bu KHK ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. 195 sayılı KHK daha sonra çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile değiştirilmiştir (Çınar, Çiner ve Zengin, 2009: 38-40). Adana 1986'da, Bursa, Gaziantep ve Konya 1987'de, Kayseri ise 1988'de büyükşehir belediyesi olmuştur. Böylece büyükşehir belediyesi sayısı 8'e çıkmıştır. 1993 tarih ve 504 sayılı KHK ile Mersin, Eskişehir, Diyarbakır, Antalya, Samsun, İzmit ve Erzurum büyükşehir haline gelmiştir. Bu kentlere 2000 yılında çıkarılan 593 sayılı KHK ile Adapazarı katılmıştır. 6360 sayılı Onüç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla yapılan değişiklikle, mevcut 16 büyükşehir belediyesine 13 kent daha eklenmiştir (R.G. 06.12.2012, No: 28489). Bu Kanunla Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van kentlerinde büyükşehir belediyesi kurulmaktadır. Son olarak 6360 sayılı Kanunda, 6447 sayılı Kanunla yapılan bir değişiklikle Ordu kenti de büyükşehir haline getirilmiştir (R.G. 22.03.2013, No: 28595). Böylece büyükşehir belediyesi statüsüne sahip belediye sayısı 30'a ulaşmış, toplam ülke nüfusunun % 77'si büyükşehirlerde yaşar hale gelmiştir. 6360 sayılı Kanunla il özel idarelerinin % 37'si, belediyelerin % 55'i, köylerin % 49'u kaldırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 6360 sayılı Kanun ülkemizin yerel yönetim sistemi bakımından önemli bir değişim anlamına

gelmektedir. Bu kanunla, daha önce 5216 sayılı Kanunla getirilen ve İstanbul ile Kocaeli için geçerli olan, belediye sınırlarının mülki idari sınırlarıyla aynı olması uygulaması tüm büyükşehir belediyeleri için geçerli hale gelmektedir. Böylelikle, çokça tartışılacak olan "büyükşehir" belediyeleri "bütünşehir" belediyelerine dönüşmektedir. İl ölçeğinde bir bölgesel yönetim biçiminin başkanlık sistemi için bir ön hazırlık olduğu, asıl amacın ülkeyi eyalet sistemine geçirmek olduğu iddia edilmektedir (chp.org.tr., 10.12.2012). İl sınırlarını genişleten bu yeni sistemin artık belediye yönetimi olmaktan çıkıp, otomatik olarak "eyalet ya da bölge yönetimi" ne dönüşeceği ifade edilmektedir (Çukurçayır, 2012; 34). Ancak yapılan hukuki düzenlemenin bir bölge yönetimi, federasyon denemesi ya da siyasi özerklik niyeti taşımadığını söyleyerek bu iddiaya katılmayan yazarlarda bulunmaktadır (Görmez, 2012; 32). Egemenliğin sağladığı yasa yapma gücünün yerel ya da bölgesel birimlerle paylaşılmasını öngören bir düzenleme olmadıkça, federasyondan söz edilemeyeceğini, bu nedenle, yeni yasanın böyle bir özelliği olmadığını belirten görüşlerde vardır (Keleş, 2012: 9). Federal bir yönetim için gereken temel şart siyasal erkin paylaşımıdır. İktidarın gerek halen sürdürdüğü "barış süreci", gerekse "başkanlık sistemine geçiş yönündeki telkinleri" düşünüldüğünde yeni bir yönetim biçimine geçiş düşüncesinin yabana atılmaması gerektiği de söylenmektedir (Karasu, 2014; 2). Burada coğrafi olarak tehdit arz etmeyecek şehir kantonlarından söz edilebilse de, onların birleşimiyle oluşacak kantonlar birliği yeterince coğrafi büyüklüğe sahip olabilecek görünmektedir.

4- SONUÇ

Rotberg (2003), ulus devletlerin başarısızlığını iki temel unsura bağlar: Birincisi kendini iç çatışmalar sonucu şiddetle bitirmesi, ikincisi ise vatandaşlar için üretilen olumlu siyasi mal ve hizmet sunumunun kesintiye uğraması. Bu durumda ulus devlet ve hükümeti itibarını kaybeder ve bizzat özellikle ulus devletin devamlılığının kendisi sorgulanabilir, vatandaşların kalplerinde ve akıllarında gayrimeşru hale gelir. Bu durumu tam tersine çevirirsek, ulus devlet inşasında, vatandaşların kalp ve aklında meşru hale gelmek, yönetimde itibar sağlamak ve bunun içinde iç çatışmaları bitirerek devletin dağıtımını yaptığı mal ve hizmetleri vatandaşlara zamanında ve eksiksiz sunmak gerekir. Otoriteye talip olanlar, bir yandan bir an önce otoritelerinin meşruluğunu sağlamak ve diğer yandan da içerde huzur ve istikrara öncelikle kavuşmak için yönetim yapılarını merkezîyetçi bir yapıda kurmayı tercih etmişlerdir. Örneğin Afganistan Kamu çalışanlarının yaklaşık 120 bini yani % 40'ı sadece Kabil'de bulunmaktadır. Geri kalan 200 bin civarında çalışan taşradadır (Büyükbaş 2006:111). Oysaki mahalli idarelerin bağımsız olması, Osmanlı Türklerinin devlet idaresindeki başarılarının sırlarından biri (Johnstone 2009:78) olarak görülmektedir. .

Uzlaşma ile kurulan ve bir toplum sözleşmesi niteliği taşıyan devlet yapılarının aşağıdan yukarı örgütlenmeleri, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi kolay ve demokratik eğilimlere uygundur. Türkiye ve Afganistan gibi yukarıdan aşağı örgütlenen ve toplumsal birliktelik gerektiren ulus-devlet yapılanmaları için ise demokratik taleplerden ziyade ülkenin birlik ve bütünlüğü yaklaşımı daha öncelikli kabul edildiğinden, merkezi güç ve otoritenin kısa vadeli birleştiriciliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Yerel farklılıkların tanınması ve demokratik taleplerin ifade edilmesine kurucu iradenin duyarlılığı ancak merkezi otoritenin isteklerine uygun olduğu sürece olabilmekte, aksi takdirde böyle bir farklılığın izharına izin verilmediği gibi bir talep olarak seslendirilmesine de merkezi otoritenin yerleşmiş gücü oranında müsaade edilmemektedir. Öte yandan ulus devletinin kuruluş ve inşa aşamasında toplumun kerhen izin

TİDSAD

verdiği merkezi otoritenin tek hâkimliği ve merkezi yapı tercihi, ulus devlette iç şiddetin ortaya çıkmaması ve mal ve hizmetlerin asgari olarak dağıtılması durumunda kendini yeterince gösteremese de, en ufak güvenlik zaafiyeti, ekonomik ve siyasi krizler durumunda sorgulanmaya başlamakta ve yerel aktörlerin gücü merkezi otoritenin ve kurucu iradenin rağmına olarak daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada demokratik talep kavramı, siyasi taleplerin sığınağı durumundadır. Ancak, yerel yönetim tercihi ister siyasi talepler, ister demokratik ilkeler, ister iç güvenliğin toplum sözleşmesi ile güvene alınması ve isterse de mal ve hizmetlerin daha etkin sunulması için olsun mutlaka gündeme gelebilmektedir.

Bu aşamada, yerel güç odakları siyasi gücün, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında paylaşımını içeren siyasi yerinden yönetimi tercih ederlerken, yerel yönetimlere yasama ve yürütme konularında kısmi bağımsızlık talep ederler ve (eğer bunu bir ara çözüm olarak görmüyorlarsa) federal devlet sistemini yani federalizmi hedeflerler. Afganistan’da etnisiteye dayalı siyasi yerinden yönetim önerisi, büyük çalkantılara neden olmuştur. Bu durum Taliban’ın yeniden ülkeyi kontrolü olarak yorumlanmaktadır. Türkiye’de son zamanlarda dünyadaki gelişmelere paralel olarak yerinden yönetim, “adem-i merkeziyet” düşüncesi, dışsal ve içsel dinamiklere bağlı olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Gerek üniter yapı üzerine yapılan vurgunun amaca aykırı olarak hantal bir merkezi idare ortaya çıkarması ve gerekse federalizmin bu ülkelerde bölünmelere yol açabilecek özellikleri bir arada değerlendirildiğinde, daha etkili ve kaliteli bir kamu hizmetinin sağlanabilmesi için her halükarda ademi merkeziyet, hizmette yerellik ve yönetim kavramlarını hayata geçirebilecek optimal bir yapılanma gerekmektedir. Bu ise iki temel kavramın yerine oturtulmasıyla mümkündür: Birincisi hizmette yerelliğin sağlanmasının birincil olmasına karşın bazı hizmetlerde ikincillik olduğu (ve bu ikincilliğin üniter yapıya kıyasla olduğu) gerçeği, ikincisi ise herkesin yetki, sorumluluk ve konumunu hatırlatıcı yerel yönetimler üzerinde Anayasal etkin denetim mekanizmalarının oluşturulması ya da kullanılması gereğidir.

Son olarak, demokrasinin tek parametresi parlamento ya da mahalli idari seçimleri değildir. Türkiye ve Afganistan merkezli düşünüldüğünde çevre ülkelerde yapısal farklılıklara rağmen, dayanakları farklı olan otoriter eğilimli seçkin klanların politikanın tam merkezinde yer alıyor olması, yabancı ülkelerin küçük kuvvetlerle büyük devletlere müdahale etmesine imkan tanımaktadır. Zira bu, ”Böl ve Yönet Siyasetinin şimdilerde “Böl, (Klanları) Dengele ve Yönet” politikasına izin veren klan çatışmaları ve oluşan klan dengesinin eserdir (Ateş ve Ateş, 2014). Optimal bir merkezi ve yerel dengenin oluşturulmasıyla toplumsal uzlaşımın çatışmanın yerini alması, sadece ekonomik, sosyal ve toplumsal kalkınmanın önünü açmakla kalmayacak, aynı zamanda bir yandan bölgesel eşitsizliklerin önüne geçerken, diğer yandan da bu ülkelere her türlü dış müdahalenin de önünü çok önemli ölçüde kesecektir.

Bu makale, Türkiye’deki son değişikliklerle yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Başkanlık sisteminin merkezileşme ya da yerelleşme tercihi üzerinde nasıl sonuçlar doğuracağı konusunu ayrı bir makale konusu olarak gördüğünden, inceleme kapsamı dışında bırakmıştır.

KAYNAKLAR

- Antuli, Androw W.(2004), *Rahnimai Piramun Develet Afganistan*, (Çev: Muhammad Yasin Osmani), Kabil:Vahid Tahqhiq ve Arzyabi Afganistan.
- Ateş, Selahattin ve Ateş, Aysıl (2015). Geçmişten Günümüze Orta Asya Klan Politikası, Elit Klanlar, Rejim Değişimi ve Klan Dengesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 15 - Sayı/No: 1 (117-134)*.
- Birleşmiş Milletler, (2015). <http://www.un.org/en/members/index.shtml> (Erişim tarihi 10.02.2015).
- Büyükbaş, Murat (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim yapısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 182 Sayfa, Şubat 2006, Isparta. https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fprints.sdu.edu.tr%2F278%2F1%2FSTS00442.pdf&ei=o7hIVabHGMPV7gaMpICIDA&usg=AFQjCNGx33fLsUuFjOOcTrJr2AK3GmWyHw&sig2=Hh0X7xpHxJJUpvxPn_2Xfg
- Can, Osman, (2015), Anayasanın ulusal ölçü değerini yitirmesi, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4320 (14.02.2015)
- Çam, Esat (1982). *Devlet Sistemleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını. chp.org.tr., 10.12.2012
- Çilingir, Sevgi (2005). *Avrupa Kimliği ve Ulus-Devlet Modeli*, s.44-52. http://www.bjmer.net/Makaleler/629614911_44-52%C3%A7ilingir.pdf (Erişim Tarihi:14.04.2015).
- Çınar, T. Çiner C. U. Zengin O. (2009), *Büyükşehir Yönetimi Bütünleştirme Süreci*, TODAİE Yayını, Ankara.
- Çukurçayır, Mehmet Akif. (2012), "Yeni Büyükşehir Belediyeleri Kanunu' Haberleri Türkiye'nin Kabusu", Yeni Meram Gazetesi, 02.12.2012.
- Emini, Mehmet Emin. (1996), 'Afganistan'da Yönetim arayışları ve anayasal görünüm', *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt, 5, sayı, 1, Eylül,s. 70-89*.
- Görmez, Kemal. (2012), *Yerelleşme-Merkezileşme Geriliminde Büyükşehir Yasası*, Zaman (18 Kasım 2012).
- Gözler, Kemal (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Gözübüyük, A.Şeref (1993). *Anayasa Hukuku*, 4.Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi
- Grewe, C. ve Fabri, H.R. (1995). *Droits Constitutionnels Europeens*, Paris: PUF. Nakleden, Atilla Nalbant (1997). *Üniter Devlet; Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Gülmurad (http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com.tr/2009/08/blog-post_1214.html, Erişim Tarihi: 20.03.2015).
- Johnstone, Munro Butler H.A. (2009). *Türkler, Karakterleri, Terbiyeleri ve Müesseseleri*, (Çev.: Hüseyin ÇELİK), Ankara:Cedit Neşriyat.
- Losi, Jons (2004). *Rahnimai Baray kumak Afganistan*, (Çev: Muhammad Yasin Osmani), Kabil: Habibullah Habib Yayın Evi.
- Karasu, Mithat Arman, (2014), 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu Ve Olası Etkileri - Şanlıurfa Örneği-
<http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/531/500> 11.12.2014
- Keleş, Ruşen. (2012), "Anakentlerin Dünü, Bugünü ve Yarını", Gazi Üniversitesi, Kentsel ve Bölgesel Araştırma Sempozyumu-3, ss.1-13, 6-7 Aralık, Ankara.
- Kubalı , Hüseyin Nail, (1971), *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar, Siyasi rejimler)*, İstanbul
- Mohammedi, Abdullah (2014). Afganistan'ın Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, p. 1599-1611*, Ankara-Turkey.
- Nadaroğlu, Halil; Ruşen Keleş, , "Merkezi idare ile Mahalli İdareler Arasındaki İlişkilerin Dünü ve Bugünü (Türkiye Örneği)", VII. Maliye Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, Marmaris, 23-25 Mayıs 1991.
- Natiqhi, Muhammad (http://www.hazarapeople.com/fa/?p=9932, Erişim Tarihi:10.03.2015).
- Osmany, Muhammed (2015). <http://www.hazarapeople.com/fa/?p=9932> (Erişim Tarihi: 10.03.2015).
- Parlak, Bekir (2013). Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri, *Tesam Akademi Dergisi / Turkish Journal of Tesam Academy, ss.7-40*.
http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tesamakademi/article/viewFile/5000065853/500006137_1 (Erişim Tarihi:03.010.2015).
- Rotberg, Robert I. (2003). *The Failure and Collapse of Nation-States*, (Ed. Robert I. Rotberg) When States Fail, Causes and Consequences, Princeton: Princeton University Press and copyrighted.
- Teziç Erdoğan (1991). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, İstanbul, Beta Yayınları.
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> 04.04.2014)
- World Bank (2013). *Geçiş Sürecinde Türkiye'nin Anahtar Mesajları*, (Erişim Tarihi:05.05.2015).
<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-transitions-key-messages-facts-tr.pdf>